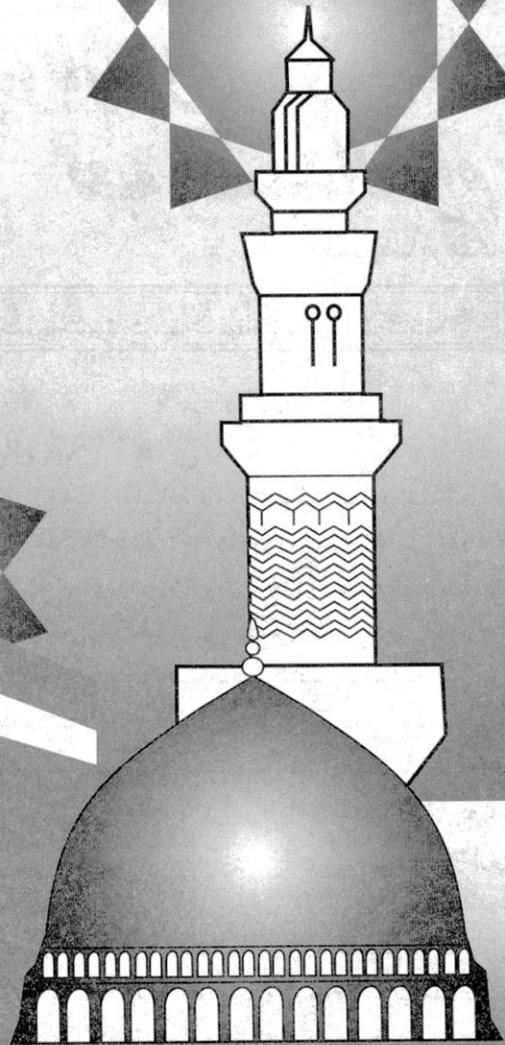
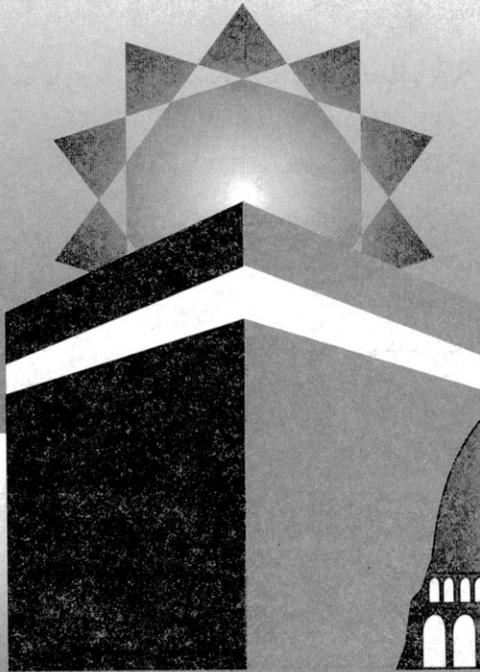
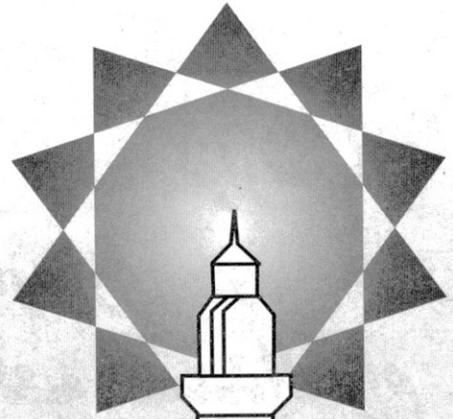
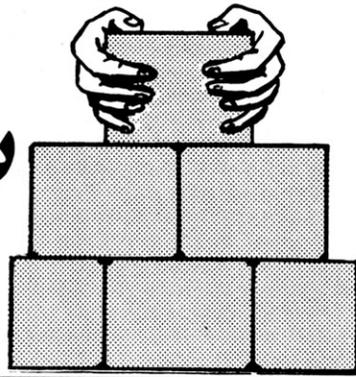

اماکن و آثار

گزارشی از دوبازسازی کعبه و مسجد الحرام

محمدرضا فرهنگ

مِيقَاتُ مِيقَاتُ

۱ - بازسازی مسجد الحرام (سال ۱۲۹۹ ه. ق. ۰)

گزارش حاضر ترجمه مقاله‌ای است در ماهنامه «العربی» چاپ کویت شماره ۳۰۰، نوامبر ۱۹۸۳ میلادی برابر با محرم الحرام ۱۴۰۴ هجری (صص ۱۵۱ - ۱۴۴)، که جستجویی است در اسناد و مدارک تاریخی، درباره آخرین بازسازی^۱ مسجد الحرام که در سال ۱۲۹۹ ه. در دوران خلافت سلطان عبدالحمید خان عثمانی انجام پذیرفته است. این بازسازی که تاکنون نما و هیكل اصلی مسجد الحرام و مسجد النبی - ص - را تشکیل می‌دهد به وسیله یکی از مهندسان عثمانی که دارای رتبه نظامی نیز بوده، طرح و اجرا گردیده است. نکته جالب توجه آن که این مهندس عثمانی، که اطلاعات ما درباره زندگی او اندک است، به احتمال قوی از شیعیان (که امروزه از آنان در ترکیه و سوریه و آلبانی به نام علویان یاد می‌شود) بوده و بدین وسیله توانسته است تا حد امکان و توانایی خود آثاری شیعی در حرمین شریفین (و به ویژه در مدینه منوره) بر جای گذارد. بنابر روایات شفاهی موثق از منابع شیعیان ترکیه، نوشتن نام چهارده معصوم - علیهم السلام - در صحن اول و دوم مسجد النبی - ص - و ثبت اشعاری در مدح اهل بیت و به ویژه حضرت علی - ع - و فاطمه - سلام الله علیها - بر گرداگرد حجره پیامبر و خانه حضرت صدیقه (این اشعار را امروزه وهابیان با رنگ آمیزی محو نموده‌اند لیکن با دقت می‌توان برخی کلمات آن اشعار را خواند) و صُفّه از کارهای نیک این مرد بوده است.

درباره روابط ترکان عثمانی و عربها، نوشته‌های فراوانی به چاپ رسیده است، لیکن تا کنون هیچ منبعی از نقش سلطان عبدالحمید، در تغییر چهره مکه، سخنی به میان نیاورده است و تنها دکتر محمدحرب، استادیار رشته تاریخ دانشگاه عین شمس در قاهره طی بررسیهای خود در اسناد و مدارک کتابخانه شخصی سلطان عبدالحمید در استانبول، توانست به متن کامل گزارش این تغییرات دست یابد. اینک فشرده‌ای از آن گزارش تقدیم خوانندگان محترم می‌گردد:

پیشینه روابط عثمانیان با عربها، به دورانه‌های پیش از سلطه ترکان بر سرزمینهای عربی باز می‌گردد، البته در این رابطه منابع ترکان عثمانی و ترکان ممالیک، اطلاعات اندکی ارائه نموده‌اند و از این رو به سختی می‌توانیم دور نمای کاملی از روابط آنان به خواننده ارائه کنیم، لیکن آغاز این روابط را می‌توان از دوران سومین حاکم عثمانی؛ یعنی مراد اول (۱۳۲۸-۱۳۵۹م) دانست. او احترام و توجه ویژه‌ای به سادات و شریفان حجازی، که به امیر نشین او می‌آمدند، داشت (البته این زمانی بود که هنوز عثمانیان، امپراتوری خود را تشکیل نداده بودند)، تا جایی که

مراتب احترام و پذیرایی شایان آنان را خود - و نه اطرافیان - به عهده می‌گرفت و در این باره حکمی نیز صادر نمود که متن آن را مجله گروه تاریخ عثمانی (سال پنجم ص ۲۴۴) آورده است. با گذشت زمان و توسعه قدرت و گسترش نفوذ عثمانیان، روابط این‌دو نیز نزدیکتر گردید. منابع عثمانی تاریخ نخستین، کیسه‌های زر (= صُرّه) را که درباره عثمانیان برای مکه و مدینه ارسال داشته‌اند، به دوران چهارمین حاکم عثمانی سلطان بایزید مشهور به صاعقه (۱۳۶۰-۱۴۰۳م) و فرزندش محمد چلبی بازمی‌گردانند و پس از این دو تن، سلطان مراد چهارم که ششمین حاکم عثمانی بود (۱۴۰۴ - ۱۴۵۱م) همه ساله پولی برابر با یک هزار لیره برای تمامی افرادی که ساکن مکه و مدینه بودند و نسب آنان به پیامبر - ص - می‌رسید ارسال می‌داشت. علاوه بر این او عایدات روستاهای منطقه بالیق حصار در نزدیکی آنکارا را وقف برای مکه نمود و برای اطمینان و تأکید از ادامه آن، در وصیت‌نامه رسمی خود (که در سال ۸۵۰هـ. برابر با ۱۴۴۶م نوشته شد) نیز آن را تکرار نمود و بخشهایی از ممتلكات دارایی خود را نیز به فقیران مکه و مدینه بخشید. برخی از منابع کهن عثمانی از نیت قلبی سلطان محمد

دوم (هفتمین حاکم عثمانی ۱۴۳۲ - ۱۴۸۱م) که به سلطان محمد فاتح شهرت دارد (زیرا وی نخستین سلطانی بود که توانست شهر قسطنطنیه را از دولت روم شرقی باز ستاند و آن را پایتخت خود و به نام استانبول قرار دهد) یاد کرده‌اند. او قصد تعمیر و ترمیم و بازسازی حوضه‌هایی را داشت که در مسیر کاروان حجاج عثمانی قرار گرفته بود، لیکن ممالیک مصر که در آن روزگار حاکمان سرزمینهای مصر و شام و حجاز بودند مانع این کار شدند و این منع، سبب اندوه فراوان سلطان گردید. از سوی دیگر، منابع ترک و عرب با تفصیل بیشتری از نقش عثمانیان در ترمیم و تعمیر کعبه یاد کرده‌اند. این منابع نخستین دخالت عثمانیان در ترمیم کعبه را از حادثه سیل بنیان فکن مکه در سال ۱۰۳۹هـ. (۱۶۲۹م) در دوران سلطنت سلطان مراد چهارم (۱۶۱۲ - ۱۶۴۰م) می‌دانند. در این سال سیلاب عظیمی شهر مکه را درنوردید و به سوی مسجد الحرام سرازیر گردید و تمامی مسجد را پوشانید و از میان درب کعبه به داخل آن نیز نفوذ نمود و تا نیمه دیوار داخلی کعبه را آب فرا گرفت. شدت فشار آب به گونه‌ای بود که در مدت کوتاهی دیوار سمت رکن شامی و بخشهای بزرگی از دیوار شرقی و غربی

کعبه فروریخت. در پی این واقعه بود که سلطان عثمانی دستور ترمیم کعبه را صادر نمود و در سال ۱۰۴۰هـ. (= ۱۶۳۰م) کارهای ساختمانی به پایان رسید. پس از این اقدام روابط طرفین ادامه یافت و همواره کمکهایی جهت مکه و ترمیم کعبه به حجاز می‌رسید. در دوران خلافت سلطان عبدالعزیز (۱۸۳۰ - ۱۸۷۶م) از دربار عثمانی، طوقی نقره‌ای جهت دربرگرفتن حجرالأسود به مکه رسید و در ۱۵ رمضان ۱۲۱۸هـ. حجرالأسود در این طوق نقره‌ای قرار گرفت.

بررسی منابع عثمانی اطلاعات دقیقی از اقدامات سلطان عبدالحمیدخان عثمانی در سال ۱۲۹۹هـ. در کعبه به ما نمی‌دهد و تنها به اشارات گذرا و کوتاهی بسنده نموده‌اند و درباره این موضوع حسین عبدالله باسلامه در کتاب خود به نام «تاریخ الکعبة المعظمة: عمارتها، وکسوتها، وسداتها» که در سال ۱۳۵۴هـ. در جده به چاپ رسید اشاره می‌کند و می‌گوید:

سید احمد دحلاق در کتاب خود به نام «الفتوحات الاسلامیه» می‌نویسد: در سال ۱۲۹۹هـ. سلطان عبدالحمیدخان فرزند سلطان عبدالمجید خان عثمانی به ترمیم و تعمیر اساسی و بنیادین کعبه همت

سانتیمتر و در مقیاس $\frac{1}{4}$ متر و امضای همان افسر نقشه بردار، در پای آن قرار دارد، لیکن تاریخ آن برابر است با روزهای پایانی ربیع الآخر سال ۱۳۰۱ هـ. با توجه به تاریخ سند اول می‌توان دریافت که او پس از نوشتن گزارش، به تهیه نقشه پرداخته و در پایان همان ماه نقشه خود را آماده نموده و آن را به خلیفه عثمانی عرضه کرده است. سومین سند، نقشه‌ای است از ضمایم نخستین نقشه در ابعاد 23×58 سانتیمتر و در مقیاس $\frac{1}{4}$ که در آن ۵ نقشه ضمیمه آمده است.

مهندس سید محمد صادق، در نخستین گزارش خود به تفصیل درباره ضرورت انجام تعمیرات اساسی در مسجد الحرام قلم پردازی کرده و می‌گوید: سنگ نبشته‌های کهنی که تعداد آنها ده لوح است و بر دروازه چاه زمزم و بر گرداگرد دروازه کهن باب السلام قرار دارد فرسوده و ناخوانا و در حال فروریختن است. همچنین دیوارهای مسجد الحرام بر اثر مرور زمان فرسوده و در حال فروریختن است و قسمت عمده نماهای تزئینی آن نیز پیشتر فروریخته است.

وی اضافه می‌کند که تقریباً تمامی سنگفرشهای مطاف و رواقهای اطراف

گمارد و کف کعبه را با سنگهای مرمر پوشانید، لیکن بیش از این اطلاعاتی را ارائه نمی‌کند و تنها به اشارات کوتاه و فشرده‌ای بسنده نموده است.

علت این فشردگی و کوتاهی اطلاعات او، نبود گزارش کامل و رسمی از این اقدامات است، لیکن توفیق یار من بود و توانستم گزارش کامل این تعمیر را، به همراه نقشه‌های تفصیلی آن، در کتابخانه خصوصی سلطان عبدالحمید دوم به دست آورم که فشرده آن تقدیم خوانندگان می‌گردد:

گزارش رسمی تعمیر و توسعه و بازسازی کعبه و مسجد الحرام

نویسنده گزارش و نقشه پرداز، یکی از افسران مهندسی ارتش عثمانی به نام سید محمد صادق است. او افزون بر آگاهی از رشته مهندسی و نقشه‌کشی، جانشین فرمانده رییس ستاد جنگ دولت عثمانی نیز بوده است. گزارش او در سال ۱۳۰۱ هـ. تهیه شده است. نخستین سند به دست آمده گزارشی است در ابعاد 24×55 سانتیمتر و به تاریخ ۱۷ ربیع الآخر سال ۱۳۰۱ هـ. برابر با سوم ژانویه ۱۲۹۹ ماه رومی. دومین سند عبارت است از نقشه‌ای در ابعاد 90×63

خلیفه ارائه می‌دهد که عبارتند از:
 ۱ - لزوم بازسازی دروازه کهن باب السلام.

۲ - ضرورت تخریب مقام حنبلی و بازسازی آن در جایگاهی جدید، که به موازات خانه کعبه و در میانه سمت حجرالاسود (که در گزارش از آن با نام «حجرالاسعد» یاد شده است) رکن یمانی قرار داشته باشد.

۳ - ضرورت بازسازی رکن یمانی،
 ۴ - بازسازی و نوسازی پایه‌های دیوارهایی که در برابر کعبه قرار دارند.

۵ - ضرورت ساختمان دو دروازه دو لنگه در سمت مشرق مسجدالحرام.

۶ - ضرورت باز نمودن پنجره‌هایی متعدد در دو سمت شمال و مغرب مسجدالحرام.

۷ - ساختمان جایگاه و مخزن آب زمزم برای استفاده عموم حاجیان.

۸ - ساختن انباری جهت ذخیره آب زمزم به منظور استفاده خواجه‌های (= اغوات) حرم در سمت جنوب.

۹ - ساختمان راهرویی در دیواره میانی مسجد برای استفاده اذان‌گویان مقام شافعی.

۱۰ - ترمیم سنگ نبشته‌های

مسجدالحرام شکسته و از جای خود برآمده است؛ بگونه‌ای که مانع طواف یا نشستن حجاج می‌گردد، از این رو او تعویض و ترمیم آنها و نوسازی برخی ساختمانهای گرداگر کعبه را ضروری می‌بیند. همچنین مهندس صادق در خصوص ساختمانهای اطراف مطاف، که در برابر کعبه ساخته شده‌اند، به ویژه ساختمانهایی که در بخش باب علی-ع- و باب العباس قرار دارند، اظهار نظر نموده که این ساختمانها مانع مهمی در برابر کعبه می‌باشند؛ به گونه‌ای که حاجیان قادر به تماشا و دیدن مستقیم کعبه نمی‌باشند، از این رو در گزارش خواسته است که وسیله‌ای فراهم گردد تا حاجیان بتوانند آزادانه کعبه را رؤیت کنند، علاوه بر این در گزارش، درباره سنگ فرشهای حرم، به فرسودگی آنها اشاره شده و تقاضا نموده است که مرمهای سیاه مستطیل شکل که از جنس سنگ «بازلت» بوده و کف سرتاسر رواقهای اطراف را پوشانده است، با سنگهای دیگری که به نام «تریستا» می‌باشند تعویض گردد.

قائم مقام ارکان حرب، مهندس سید محمد صادق در پایان گزارش خود پیشنهادهایی را که به نظر خود برای تعمیر و ترمیم مسجدالحرام ضروری می‌داند به

- تاریخی ستونهای مسجدالحرام و خوانا نمودن سطرهای آن به وسیله رنگ آمیزی با آب طلا.
- ۱۱ - ضرورت جلا دادن سنگهای حرم با مواد جلا دهنده.
- ۱۲ - تعویض برخی از قطعات سنگفرش حرم که از جنس مرمر بازلت می‌باشند با نوعی دیگر که به مرمر تریستا شهرت دارد.
- ۱۳ - تقاضای دستور تراشیدن ۳۱۰ ستون سنگی.
- ۱۴ - تقاضای دستور ساختن ۳۱ دروازه سنگی با دربهای چوبین آن.
- ۱۵ - ضرورت شن ریزی قسمتهایی از مسجدالحرام که محل نمازگزاران است.
- ۱۶ - حفر چاهی دیگر تا آبهای اضافی زمزم در آن ریخته شود.
- ۱۷ - جدا نمودن جایگاه نماز بانوان به وسیله نرده‌های آهنین.
- ۱۸ - دستور ساختمان قطعه سنگ یادگاری تا در آن تاریخ تعمیرات در مسجدالحرام و طغرای سلطانی و شعار دولت عثمانی و نام خلیفه سازنده این تعمیرات، یعنی سلطان عبدالحمید الثانی بن السلطان عبدالمجید الأول ابن السلطان محمود الثانی را بر روی آن حک نموده تا در جایگاه ویژه‌ای از مسجد قرار داده شود.
- در پایان، گزارش مهندس سید محمد صادق، هزینه این تعمیرات و تغییرات اساسی را مبلغی حدود ۲۸۴۸ لیره عثمانی برآورد نموده است.

* * *

۲ - بازسازی درون کعبه (سال ۱۴۱۷ ه.ق.)

گزارشی که اینک در پیش روی شماست ترجمه‌ای است از نوشتار خبرنگار مجله «المسلمون» که دیده‌ها و شنیده‌های خود از آخرین ترمیم و بازسازی درون کعبه در سال ۱۴۱۷ ه.ق. را در شماره ۶۲۲، سال ۱۲، مورخ ۲۴ شعبان ۱۴۱۷ ه. بازگو کرده است. این گزارش را به خاطر اهمیتش به ویژه آن که مجله «المسلمون» یکی از نشریات اقماری تشکیلات تبلیغات عربستان به شمار می‌رود و خبرنگار آن آزادانه در درون و برپام کعبه رفته و عکس و خبر تهیه نموده و با مهندس ناظر ساختمان گفتگو داشته و اطلاعات ارزشمندی در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد، برای آگاهی عموم علاقمندان به «بیت عتیق» و محتویات درون آن و مراحل بازسازی کعبه، تقدیم می‌گردد:

گزارشی از ترمیم و بازسازی درون کعبه در سال ۱۴۱۷ هـ.

من از درون کعبه؛ از جایگاهی که پیامبران در آن نمازگزارده‌اند و فرشتگان گروه گروه از آسمان، در کاروانهایی از نور و روشنایی بر آن نازل می‌گردند و خیل میلیونها مسلمان از سرتاسر گیتی پروانه‌وار به گرد شمع کعبه می‌گردند گزارش می‌دهم. من از شدت هیجان، تنها گوش و چشم و قلب خود را از آنچه حس کردم پر نموده و دیدنیهای خود را از این جایگاه مقدس برای خوانندگان شرح می‌دهم.

من هم اکنون از درون کعبه با شما سخن می‌گویم، در حالی که با چشمانم مقدسترین و والاترین جایگاهی را می‌بینم که بشر می‌تواند بدان برسد و برآن گام نهد. هنگامی که از میان دو لنگهٔ درب طلایی گذر کردم، خود را در برابر سه ستون کعبه یافتیم؛ ستونهایی از چوب بسیار سخت و استوار که گفته می‌شود عبدالله بن زبیر آنها را ۱۳ قرن پیش، هنگام تجدید ساختمان کعبه، به‌پا داشته است. این سه ستون استوانه‌ای به قطر نیم یا کمی بیشتر به طول ۱۱ متر و به طور افقی از شمال به جنوب در میان خانهٔ کعبه تا سقف آن بر افراشته شده است. سطح بیرونی این

ستونها با چوبی کنگره‌دار و گران قیمت به نام «تیک» پوشانده شده و تکیه‌گاه زمینی آنها سکویی چهار گوش چوبی از جنس چوبِ ستونها و به کلفتی نیم متر است که اطراف آن را نقش و نگارهای زیبا و چشم نوازی بر روی پوششی از ورقهای طلایی فراگرفته است. در هر ستون سه سازه‌ای همچون دستبند از طلا و نقره با نقش و نگارهای اسلامی برجسته دیده می‌شود که سازهٔ میانی از ارزش هنری فراوانی برخوردار است و بر روی ورقه‌های طلایی برجستهٔ آن آیاتی از قرآن حک شده است. در میانهٔ قسمت پایانی این ستونها لوله‌ای معدنی کشیده شده است و بر روی آن بخشی از هدایای کعبه آویزان است که عبارتند از تعدادی ظرف نقره و قندیل و آفتابه‌های طلایی و نقره با نقش و نگارکننده‌کاریهای زیبا و چشم نواز. در میان آویزها هدایای دیگری قرار دارد که به علت فاصلهٔ زیاد، قادر به تشخیص آنها نیستیم، لیکن بر همگی نشانی از قدمت و ارزش و نفاست و در شکلها و حجمهای متفاوت دیده می‌شود و تعداد این آویزها را که میان دیوار جنوبی کعبه (که در آن رکن یمانی و حجرالاسود قرار دارد)، و نخستین ستون که در برابر درب ورودی کعبه قرار

ارتفاع ۴ متر، سنگ مرمر ایتالیایی گرانقیمتی به رنگ گلی راه راه پوشانده است، بر میانه دیوار مرمرین کناره‌ای است از همان جنس مرمر، لیکن به رنگ سیاه به عرض ۳۰ سانتیمتر که بر زیبایی و جلال و شکوه دیوار می‌افزاید. بر دیوار غربی و بر روی این کناره‌ها ۷ کتیبه سنگی دیده می‌شود که بر آن نام خلفا و پادشاهانی حک شده است که خداوند به آنان توفیق تعمیر کعبه و بازسازی آن را در دورانهای گوناگون اسلامی عنایت فرموده است. قدیمی‌ترین کتیبه از آن المستنصر بالله خلیفه عباسی است با تاریخ ۶۲۹ هـ. لیکن موفق به خواندن ۶ کتیبه دیگر، به علت فرسودگی خط آن در اثر عوامل گوناگون نشدم و برای آگاه کردن خوانندگان از نام صاحبان این کتیبه‌ها، نوشته کتاب ارزشمندی که نویسنده‌اش خود از آگاهان به تاریخ کعبه و صاحبان کتیبه‌هاست را نقل می‌کنم، این کتاب به نام «تاریخ الکعبة المعظمة، عمارتها، کسوتها، وسداتها»، اثر مؤرخ شیخ حسین عبدالله باسلامه می‌باشد که در سال ۱۳۸۴ هـ. در مصر چاپ شده است. این مؤرخ در فصل دوم کتاب خود (ص ۱۴۱-۱۳۹)، درباره لوحه‌های سنگی درون کعبه چنین می‌گوید:

دارد ۱۶ قطعه تخمین زدم، اما از شمارش و حتی تخمین تعداد دیگر آویزها در میان ستون اول تا سوم به علت درهم و کوچک و بزرگ بودن هدایا در ماندم، لیکن به نظرم تعداد آنها کمتر از ۵۰ نیامد که تمامی آنها را در دورانهای گوناگون به کعبه هدیه نموده‌اند و گفته شد که بر روی هرکدام از آویزها نام هدیه کننده و تاریخ آن حک شده است که من قادر به دیدن آنها نیز نبودم.

در فاصله میان ستون اول و دوم صندوقی مرمرین هم‌نوع سنگفرش کف کعبه، که سنگی است گرانقیمت و به رنگ خاکستری راه راه است، قرار دارد. این صندوق جایگاه بخور و طیب و عود و مُشک و عنبر و دیگر مواد خوشبو کننده کعبه است. و همچنین گلاب و پارچه‌های سفیدی که کعبه را با آنها شستشو می‌دهند، در داخل آن است.

آنچه در نگاه اول توجه بیننده کف کعبه را به خود جلب می‌کند، سنگ مرمر سفیدی است که بر روی زمین و در برابر جایگاه درب پیشین کعبه بر روی دیوار غربی و در فاصله اندکی از رکن یمانی قرار دارد، به من گفته شد پیامبر - ص - بر روی این سنگ نماز گزارده است.

گرداگرد دیوارهای کعبه از درون را تا

قرار گرفته که یاد بود آخرین تعمیر و ترمیم کعبه در سال ۱۴۱۷ ه. و در دوران پادشاهی فهد بن عبدالعزیز است. و در نزدیکی این کتیبه سنگ نوشته دیگری است به نام ملک خالد ابن عبدالعزیز که وی نیز تعمیرات و ترمیم‌هایی در کعبه انجام داده است.

* * *

گزارشی درباره چگونگی انجام آخرین بازسازی درون کعبه:

یکی از مسؤولان ناظر بر آخرین ترمیم ساختمان کعبه، طی گفتگویی با من، سیر عملیات بازسازی را این گونه توصیف کرد:

آغاز عملیات بازسازی، با بیرون آوردن کلیه قطعات سنگی ساختمان بیت عتیق همراه بود، از این رو کلیه سنگهای چهار دیوار درون کعبه بجز سنگهای اصلی ساختمان (که عبارت است از سنگهای سیاهی که پوشش بیرونی دیوارهای کعبه را تشکیل می‌دهد)، طی نقشه دقیقی از جای خود کنده، و پس از شماره‌گذاری دقیق و تعیین جایگاه آن بر روی نقشه، پاکسازی و شستشو و ترمیم و سپس به جایگاه اصلی خود بر دیوار کعبه بازگردانده شد و با ماده مخصوصی که سبب از میان رفتن کلیه

هفت لوح بر دیوار درونی کعبه قرار دارد، نخستین لوحه از آن «السلطان الملك الاشرف ابي النصر قايتباي» مورخ آغاز ماه رجب سال ۸۸۴ ه. است. دومین لوحه بر روی آن نخست چندین بیت شعر با خطی برجسته حک شده، از آن «أم خاقان الوری خان مصطفی... بمباشرة أحمد بيك في سنة تسع و مائة وألف، شيخ الحرم المكي» است. سومین کتیبه از آن خلیفه عباسی «المستنصر بالله» است که پیشتر درباره آن سخن رفت. لوح چهارم از آن «یوسف بن عمر بن علي بن رسول... بتاريخ سنة ثمانين و ستمائة» است که نام «الملك المظفر» پادشاه یمن در آن سالها بوده است. پنجمین لوحه که خط برجسته‌ای دارد از آن «السلطان مراد خان بن السلطان أحمد خان بن السلطان محمد خان... في آخر شهر رمضان المنتظم في سلک شهر سنة أربعين وألف من الهجرة النبوية» است. بر روی ششمین لوح نوشته شده است: «السلطان بن السلطان محمد خان سنة سبعين وألف». هفتمین لوح متعلق به «السلطان الملك الاشرف ابي التاجر برسباي بتاريخ سنة ست و عشرين وثمانائة» می‌باشد.

بر روی همین دیوار و در برابر جایگاه نماز پیامبر - ص - لوح هشتمی از سنگ مرمر سفید قرار گرفته که بر روی آن با خط کوفی نوشته شده «محمد صلی الله علیه وآله وسلم»، بر سینه دیوار شرقی درون کعبه که میان دروازه کعبه و باب التوبه که دروازه پله‌های بام کعبه است نهمین لوحه

کاری کرده‌اند به نام «باب التوبه» مشهور است و بر میانه آن قفلی طلایی و کهن قرار دارد. این درب در برابر پلکانی قرار دارد که به بام کعبه ختم می‌شود. (یکی از مهندسان ناظر بر عملیات ترمیم کعبه، به من گفت بلندی کعبه از کف تا بام برابر با ۱۳/۰۶۵ متر می‌باشد.) این پلکان در ترمیم اخیر به طور کلی مورد تجدید ساختمان قرار گرفت و اینک عبارت است از پلکانی از شیشه ضخیم و شفاف به رنگ آبی آسمانی که در نگاه نخست کریستال به نظر می‌آید، عرض هر پله ۲۵ سانتی متر و بلندی آن نیم متر است و بر هر کدام برجستگی ملایمی قرار دارد که مانع لغزندگی می‌گردد و در دو سوی پلکان نرده دستگیره به ارتفاع یک متر از جنس همان شیشه قرار داده شده است. ساختمان پلکان مارپیچی و همانند پلکان گلدسته‌های مساجد می‌باشد. در پایان پلکان دریچه‌ای قرار دارد که با مرمر سفید پوشیده شده و با گرداندن دستگیره آن به سوی بیرون، بام کعبه باز می‌شود. در این دریچه در بازکن الکتریکی نیز نصب شده که با فشار دگمه به طور خودکار به سوی بیرون فضای کعبه باز می‌شود.

بام کعبه فضای چهار دیواری است که کف آن با سنگهای سفید، شفاف

منافذ هوادار میان سنگها می‌شود، آغشته گردید تا بدین وسیله از نفوذ هوا و فرسوده شدن سنگها و آسیب پذیری آنها جلوگیری شود. این عملیات در چهار دیوار کعبه تا پایه‌های اصلی خانه کعبه در اعماق زمین که توسط حضرت ابراهیم خلیل الرحمن - ع - ساخته شده بود ادامه یافت. آنگاه دیواره درونی کعبه از کف خانه تا ارتفاع چهار متری با پوششی از سنگ مرمر پوشانیده شد و پس از آن دیوارها تا سقف کعبه با پرده‌ای از ابریشم گرانیقیمت به رنگ آبی آسمانی با میان دوزیهایی به رنگ نزدیک به سفیدی پوشانیده شد. بر روی این پرده خطهای عمودی و افقی مکرری به شکل ۸ با نوشته «لا إله إلا الله، محمد رسول الله، الله جل جلاله»، مشابه نوشته های روی پرده سیاه کعبه از بیرون قرار دارد که تالو و ویژه‌ای به این قسمت از درون خانه داده است. نام ملک فهد و تاریخ هدیه این پرده به کعبه با نخهایی از طلا بر روی قطعه‌ای از ابریشم در میانه قسمت غربی پرده قابل رؤیت است. در زاویه شمال شرقی دیوار کعبه درب طلایی دیگری قرار دارد که چشمان بیننده را خیره می‌کند، این درب که کوچکتر از دروازه اصلی کعبه است و با صفحه‌هایی از طلای خالص که میان آن را با نقره کنده

وسيلة گیره‌های بزرگ و ضخیمی درهم قفل شده است که وظیفه آنها در برگرفتن طنابهای حامل پرده کعبه می‌باشد.

در میان بخش زیرین دیوار شمالی، ناودان کعبه قرار دارد که تحفه‌ای است گرانبه‌ای از طلای ناب با نقش و نگارهای زیبا ساخته شده و آبریز آن بر روی حجر اسماعیل قرار دارد. منتهی الیه این ناودان بگونه‌ای مربع و چهارگوش طراحی شده که بتواند سنگینی ناودان در هنگام ریزش باران را تحمل کند.

و گرانبه‌ایست سنگفرش شده، این سنگفرشها از جنس همان سنگهایی است که سرتاسر فضای باز درون و بیرون مسجد الحرام را با آن سنگفرش کرده‌اند. ویژگیهای این سنگ، قدرت آن بر منعکس نمودن اشعه شدید آفتاب و نفوذ ناپذیری نسبت به گرما و سرما است، از این رو در گرما خنک و در سرمای زمستان آزار دهنده نمی‌باشد.

گرداگرد بام کعبه را دیواری به ارتفاع نیم متر فرا گرفته که بر روی آن قطعات معدنی استوانه‌ای شکل قرار گرفته و به

● پی‌نوشتها:

- ۱- البته پیش از دو توسعه و بازسازی که در دوران آل سعود انجام پذیرفته، یکی در دوران ملک عبدالعزیز آل سعود و دیگری در دهه اخیر و در دوران سلطنت ملک فهد بن عبدالعزیز آل سعود.